

Onder God en boven de mensen

*De keizers van het
Heilige Roomse Rijk*

Cas van Houtert

Uitgeverij IJzer
Utrecht

www.uitgeverij-ijzer.nl

Ook van Cas van Houtert:

Middeleeuwen tussen hoop en vrees

Het weergaloze bestaan
van keizer Frederik II (1194-1250)

De kerk waakt in de slaapkamer
(*Liefde in de middeleeuwen*)

Dichters leiden de dans
(*Liefde in de middeleeuwen*)

© 2022 Uitgeverij IJzer, Utrecht/Cas van Houtert

Omslagontwerp & typografie binnenwerk: Scheer.
De boeken van IJzer worden uitgegeven onder redactie
van Willem Desmense.
Illustratie voorzijde: De kroning tot keizer van Karel de Grote.
Geschilderd door Friedrich Kaulbach (1822-1903) in 1861.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij IJzer.

Uitgeverij IJzer probeert haar boeken zo goed mogelijk te verspreiden. Kunt u een uitgave van IJzer niet vinden in de boekhandel, rechtstreeks bestellen bij de uitgeverij kan ook.

Stuur een e-mail: info@uitgeverij-ijzer.nl
of bel: 030 - 2521798

ISBN 978 90 8684 253 7

Inhoud

Proloog	
Titels en pretenties	9
Hoofdstuk I <i>De Germanen</i>	
Ruwe bolsters in ‘Germania’	19
Pronkstuk van de Nazi’s	25
Hoofdstuk II <i>Constantijn de Grote</i>	
Een lichtend voorbeeld	35
Over de dood van de vervolgers	43
Macht en onmacht	49
De visioenen van Constantijn	55
Een christelijke keizer	64
Op de top van de macht	73
Op weg naar het einde	81
Hoofdstuk III <i>Intermezzo</i>	
Een kroon met een spijker	89
Hoofdstuk IV <i>De Karolingers</i>	
Reputatie onder druk	97
Daar komt de ijzeren koning	100
Een leven lang oorlog	106
Rebellen en hun straf	113
Steun en toeverlaat van de paus	116
Leren om te onderwijzen	120
Het verdriet van de keizer	124
Op zoek naar Aquisgrana	128
Keizerrijk in verval	135
De geur van ontbinding	142

Hoofdstuk V *De Ottonen*

Een nieuw soort koning	149
De doorbraak van een vogelaar	153
De grootste der Ottonen	161
Op avontuur in Frankrijk	167
Oorlog op het Lechveld	171
Op naar de keizerskroon	178
Otto II: minnaar en avonturier	185
Een peuterking als inzet van strijd	192
De keizer die de laatste had willen zijn	198
Twee briljante keizerinnen	213
De laatste der Ottonen	221

Hoofdstuk VI *De Saliërs*

Het scherpe zwaard van Koenraad II	233
Het loon van slagkracht en dadendrang	240
Hendrik III: vroomheid als wapen	245
De dans om de Stoel van Petrus	252
Vredesvorst laat zijn tanden zien	261
De valse start van een geboren heerser	266
Hendrik IV: Sturm und Drang	275
Op weg naar Canossa	280
Een keizerskroon zonder glans	288
Van de hoogste top naar een bitter einde	295
Hendrik V: Gekroond met geweld	306
Tussen de raderen van het noodlot	311

Hoofdstuk VII *De Hohenstaufens I*

De doorbraak van de Hohenstaufens	323
Kruisvaarder tegen wil en dank	330
De lijdensweg naar een bitter einde	338
‘Het tijdperk van de vreugde’	346
Een harnas op een staak	352
In het spoor van Karel de Grote	357
Krijgsheer wordt diplomaat	364
De laatste reis	368
Crimineel aan de macht	373
Wreedheid als handelsmerk	380

Hoofdstuk VIII <i>De Hohenstaufens II</i>	
Bloedig intermezzo	387
Koninkrijk krabbelt op	394
Over geheime paden op weg naar de macht	400
Frederik II versus Otto IV	404
Het ontluisterend einde van een grote paus	408
Een gouden helm als keizerskroon	412
Stupor Mundi	416
Paus en keizer in gevecht om de macht	424
De eindstrijd tussen paus en keizer	429
Namenregister	437

Proloog

Titels en pretenties

Aan fraaie titels en hooggestemde ambities geen gebrek als de keizers van het Heilige Roomse Rijk de revue passeren. Karel de Grote, hun aller lichtend voorbeeld, die vóór hij in de kerstnacht van het jaar 800 tot keizer werd gekroond door het leven ging als Carolus Rex Francorum et Longobardorum – Koning der Franken en Longobarden – voegde daar na zijn promotie *Patricius Romanorum* aan toe. In alle bescheidenheid te vertalen als Vorst (of Beschermheer) van de Romeinen. Romeinen? Nee, niet de inwoners van Rome of de onderdanen van de Romeinse keizers maar de gelovigen die onder de hoede van de *Kerk van Rome* vielen. De *Roomsen* dus.

De titel *Keizer* stamde af van de man die zelf nooit keizer was geweest maar wel een keizerlijk gezag uitstraalde: Julius *Caesar*. Karel de Grote overkwam iets soortgelijks. Zijn naam *Karel* werd in het Hongaars en de Slavische talen synoniem met ‘koning’: *carol*, *kiral* en *kral*. De titel *Patricius*, die hij voor eigen gebruik reserveerde, had het karakter van een programma. Hij had zich voorgenomen pal te staan voor de materiële en immateriële belangen van de Roomse kerk. De Karolingers die hem vooraf waren gegaan, zijn vader Pepijn de Korte en zijn oom Karloman, hadden hem dat voorgedaan. De Karolingers die hem opvolgden, namen titel en taak van hem over, voor zover althans dat binnen hun vermogen lag. Dat vermogen slonk even snel als hun rijk afbrokkelde.

In iets meer dan een eeuw ging het eens zo machtige keizerrijk van de Karolingers volledig naar de Filistijnen. De laatste telgen van het eens zo roemrijke geslacht, Berengarius van Friuli en Lodewijk II van de Provence, aan lager wal geraakte kleinzonen van Lodewijk de Vrome, dwergen in vergelijking met hun icoon Karel de Grote, bestreden elkaar op leven en dood. Lodewijk werd in 850 door paus Leo IV tot keizer gekroond en vervolgens in een bloedige oorlog verslagen en afgezet door zijn neef Berengarius. Die liet hem de ogen uitsteken en het land uit jagen. Blind en tot de bedelstaf veroordeeld, keerde de op één na laatste Karolingische keizer terug naar de Provence, waar hij een stille, treurige dood stierf.

Berengarius liet zich op zijn beurt in 915 door paus Johannes X tot keizer kronen. Ook hem was een droevig lot beschoren: hij werd in 923 te Verona door zijn eigen vertrouwelingen afgemaakt. Zo vonden een beroemde dynastie en een machtig rijk een beschamend einde.

Om het bloedige verhaal af te maken – het waren barre tijden – zij vermeld dat paus Johannes X in 928 gevangen werd gezet en in zijn cel door huurmoordenaars, handlangers van de Romeinse ‘adel’, werd gewurgd.

Toen Otto I zich na een bijna vier decennia durend keizerloos tijdperk in 962 in Rome als eerste weer tot keizer liet kronen, deden de termen ‘*imperium Romanum*’ en ‘*imperator Romanorum*’ hun intrede. Waarmee de voortaan niet meer weg te denken verwijzing naar het Romeinse Keizerrijk een feit werd. Dat voert naar een ander, niet minder belangrijk idool, de eerste christelijke keizer van het door hem in volle glorie herstelde Romeinse Rijk, Constantijn de Grote (272-337). Hij had alles in huis wat middeleeuwse heersers kon inspireren: ongeëvenaarde capaciteiten op militair en bestuurlijk gebied, een onbegrensde dadendrang gekoppeld aan een onwankelbaar geloof in de Enige Ware God, en – ook niet onbelangrijk – de diep gewortelde overtuiging dat een heilig doel ook barbaarse middelen heiligde. Constantijn was de eerste christelijke keizer en tevens de laatste die het hele Romeinse Rijk, van de Lage Landen tot en met Noord-Afrika en Klein-Azië onder controle had.

Otto I, die zo vrij was zichzelf van het epitheton ‘de Grote’ te voorzien, vond het niet ongepast om teneinde de keizertitel te bemachtigen in zee te gaan met Johannes XII, hoewel die tot de meest verdorven pausen uit de geschiedenis behoorde. Zijn al even verdorven vader Albericus, een maffioso *avant la lettre*, had hem op achttienjarige leeftijd als stroman op de pauselijke troon gedropt. Het verhaal gaat dat hij een vleugel van het beroemde Paleis van Lateranen als zijn privébordeel had laten inrichten. Aan het pauselijke hof hadden tientallen hoeren en schandknappen hun thuisbasis. Hetgeen Otto de Grote niet belette als tegenprestatie voor de ontvangst van de keizerskroon het *Pactum Ottonanum* te sluiten, een verdrag waarbij hij zich als beschermheer van de Kerkelijke Staat – en dus ook van de paus – opwierp. Het pontificaat van Johannes zou zich tien jaar voortslepen. Het vond zijn treurige einde in een ledikant waarin hij met de vrouw van een vriend de liefde bedreef. De vriend betrapte ‘zijne heiligheid’ en sloeg hem dood.

Otto bracht een goed deel van zijn tijd in Italië door met pogingen

het oude keizerrijk enigszins in zijn oude luister te herstellen. Wat maar mondjesmaat lukte. Zijn opvolgers, Otto II en Otto III zouden hetzelfde doen, met hetzelfde resultaat. Op de achtergrond speelde de destijds in brede kring levende gedachte dat het einde der tijden nabij was. Niemand minder dan de oudtestamentische profeet Daniël had immers voorspeld dat de ondergang van de wereld samen zou vallen met het hoogtepunt van ‘het vierde wereldrijk’. Inventief rekenwerk had uitgewezen dat dit het kortgeleden aangevangen keizerrijk van de Ottonen moest zijn. Het kon ook geen toeval zijn dat het met spanning tegemoetgeziene jaar duizend in het verschieft lag, het jaar waarin volgens op het Nieuwe Testament gebaseerde voorspellingen het einde der tijden zou aanbreken. Een man die zich meer dan wie ook door deze gedachte liet meeslepen, was Otto III, die in 996 tot keizer was gekroond. Hij vond ook steun in een zeer oude, nu plotseling opgedoken legende die voorzag dat de laatste keizer alle volkeren onder zich zou verenigen. Op het *moment suprême* van de Wederkomst zou hij zijn kroon en andere regalia aan de voeten van de weergekeerde Heiland leggen. Een rol die Otto vol overtuiging voor zichzelf zag weggelegd.

De keizer deed er alles aan om zich op zijn hoge roeping voor te bereiden, contemplerde wekenlang in onherbergzame grotten en schuwde ook de ontberingen van ongezonde moerassen niet. Maar helaas, toen hij dacht dat zijn uur gekomen was, werd hij ziek en stierf hij, 22 jaar oud, voor de poorten van Rome. Aan malaria.

De eerste grote Hohenstauffer Frederik I, met het oog op zijn rossige baard meestal Frederik Barbarossa genoemd, breidde de titel van het *Imperium Romanum* uit met het epitheton *Sacrum*. Zo ontstond ‘het Duitse Heilige Roomse Rijk’. Een formule die gedurende verscheidene eeuwen stand zou houden. De toevoeging ‘heilig’ had niets met overdreven vroomheid te maken want die had Barbarossa niet in huis. Het ging ‘slechts’ om een signaal dat duidelijk moest maken dat de keizer niet de mindere van zijne heiligheid de paus was. Omdat hij, net als de paus, zijn status en gezag rechtstreeks van de Almachtige had ontvangen. En ook omdat hij, net als de paus, ónder God en bóven de mensen stond. Boven álle mensen. Het was een opvatting die in de loop van de geschiedenis tot veel spanning en – ten tijde van de roemruchte Frederik II – zelfs tot moord en doodslag zou leiden.

Desondanks zou de formule nog gangbaar blijven toen de droom van een universeel rooms keizerrijk allang uit elkaar was gespat. Nadat Rome

en Italië buiten het zicht van de keizers waren geraakt en de Duitse grond was ontheiligd door het bloed van de onvoorstelbaar wrede Dertigjarige Oorlog.

Frederik Barbarossa zou op zijn oude dag aan zijn hoge titel nog de verplichting ontlennen op kruistocht te gaan. Hij was bijna zeventig toen hij aan het hoofd van een veertigduizend koppen tellende krijgsmacht de lange, zware weg naar het Heilige Land insloeg. Tot de grens van Anatolië verliep de expeditie naar behoren, zij het dat de gelederen als gevolg van ziekten, ontberingen en vijandelijkheden drastisch waren uitgedund. In Anatolië sloeg het noodlot toe. Bij het oversteken van een ijskoude berggrivier, de Selef, bezweken de keizer en zijn paard aan een hartaanval. Zijn troepen dropen af; de kruistocht werd een dramatische mislukking.

Zelfs bij de vluchtige terugblik waarmee wij ons op deze bladzijden onledig houden, kan niet verborgen blijven dat de keizers van het Heilige Roomse Rijk onder een heel wat minder gunstig gesternte opereerden dan hun illustere voorbeelden uit de nadagen van het Romeinse en de hoogtijdagen van de Karolingische tijd. Zij hadden niet de status en de middelen waarover hun iconen beschikten. Een groot verschil lag in de omstandigheid dat de Duitse keizers hun hoge positie niet op eigen kracht maar dankzij de welwillende medewerking van machtige onderdanen hadden bereikt. Zij waren immers gekozen. En om gekozen te worden, hadden zij de goedkeuring van hun kiezers nodig, aartsbisschoppen, bisschoppen, hoge prelaten, hertogen, mark- en paltsgraven, ridders en een handvol bevoorrechte steden. Als 'opstapje' naar de keizerlijke macht diende de verkiezing tot Rooms-Koning. Om tot Rooms-Koning gekozen te worden, moesten de kandidaten op campagne, liefst niet met lege handen maar gewapend met goede voornemens en cadeaus: toezeggingen, gunsten en concessies. Veel Rooms-Koningen waren al bij hun verkiezing aan handen en voeten gebonden.

Het laat zich raden dat de kandidaat voor het koningschap bij zijn campagne meer aandacht had voor de machtige dan voor de minder machtige kiesmannen. Als gevolg daarvan werd de afstand tussen de bevoordeelden en de achtergestelden elke ronde groter. Dat leidde ertoe dat op den duur een zevenkoppig college van keurvorsten ontstond, bemand door de aartsbisschoppen van Trier, Keulen en Mainz, de koning van Bohemen, de paltsgraaf van Rijn en Neckar, de hertog van Saksen en de markgraaf van Brandenburg. De drie aartsbisschoppen stonden model voor de bijzondere positie die de hoge geestelijkheid innam. Zij vormden een kaste

van hooggeboren en hoogopgeleide bestuurders zonder dewelke het rijk niet uit de voeten kon. Eeuwenlang vormden zij de ruggengraat van het Heilige Roomse Rijk. Van betekenis was daarbij ook dat vanuit hun kringen geen dynastievorming viel te vrezen. Zij hadden immers nageslacht noch erfgenamen.

De gekozen koningen beschikten maar zelden over de macht en materiële middelen die zij nodig hadden voor de geldverslindende ondernemingen waartoe zij zich krachtens hun hoge roeping verplicht voelden. Natuurlijk hadden zij allen hun eigen grondgebied, de Otto's I, II en III in het weelderige Saksen, de Hendriken II, III, IV en V in het machtige Beieren en de Hohenstaufens in het steenrijke Zwaben, maar als zij een leger op de been wilden brengen om in het altijd uitdagende Italië de zaken naar hun hand te gaan zetten, waren zij op de steun van bondgenoten en financiers aangewezen. Die stonden doorgaans niet te dringen. Zeker niet toen de aanvankelijke successen van de drie Otto's van korte duur waren gebleken. Frederik Barbarossa, toch niet de geringste in de lange reeks Italië-gangers, deed bijvoorbeeld amechtige pogingen om de steenrijke hertog van Saksen en Beieren, Hendrik de Leeuw, aan zijn zijde te krijgen, wel wetend dat hij diens steun op zijn campagne tegen de Lombardische steden hard nodig zou hebben. Bidden en smeken hielp niet, dreigen nog minder; De Leeuw had besloten thuis te blijven. Dat leidde ertoe dan Frederik op 29 mei 1176 in de Slag bij Legnano een verpletterende nederlaag leed, die hem persoonlijk op een haar na de kop kostte. En dat hij zich gedwongen zag een streep door zijn Italiaanse ambities te halen.

Zijn zoon Hendrik VI nam de Italiaanse draad weer op, maar pas nadat hij zich door middel van een ronduit misdadige actie van het nodige kapitaal had voorzien. Hij had zijn beroemde tijdgenoot, de Engelse koning Richard Leeuwenhart, nota bene op diens terugkeer uit het Heilige Land, in gijzeling genomen en eiste voor zijn vrijlating een losgeld dat zo hoog was dat de Engelse natie er jarenlang onder gebukt zou gaan. Het was Richards moeder, de legendarische Eleonora van Aquitanië, die het geld bij elkaar harkte en persoonlijk bij de booswicht Hendrik kwam afleveren. Zo verkreeg die het kapitaal dat hij nodig had om zijn megalomane droom, de verovering van Italië én het Byzantijnse keizerrijk, op touw te zetten. Ook die droom spatte uit elkaar. Bij Messina ging hij, zoals het een Hohenstauffer betaamde alle welgemeende adviezen aan zijn laars lappend, in het heetst van de Siciliaanse zomer op groot wild jagen. Al doende liep hij een fatale combinatie van malaria en dysenterie op. Hij

was net 31 geworden. In zijn rijk liet hij een rampzalige chaos na. Maar hij had inmiddels wel het leven geschonken aan een zoon die hem in alle opzichten zou overtreffen: de weergaloze keizer Frederik II.

Niet zelden ging de wisseling van de wacht in het Heilige Roomse Rijk met een ontwrichtende crisis gepaard. Aan het eind van de twaalfde eeuw kwam het systeem van de keurvorsten onder druk te staan door de strijd tussen Welfen en Ghibellijnen, twee kampen die elkaar decennialang naar het leven stonden. In 1198, na de dood van Hendrik VI, leidde dat ertoe dat er twee Rooms-Koningen werden gekroond. In Aken was de Welf Otto IV, een zoon van de al genoemde Hendrik de Leeuw de gelukkige. In Mainz was het de Ghibellijn Filips van Zwaben die de hoge eer genoot. Met als gevolg dat een tien jaar durende oorlog uitbrak die schrikbarende sporen door het Heilige Roomse Rijk trok. Uiteindelijk zag het ernaar uit dat Filips, die intelligenter en wellevender was dan zijn tegenstander, het pleit in zijn voordeel zou beslissen. Een jonge bruid van geringe komaf, de ridder Otto van Wittelsbach, stak daar een stokje voor. Hij verscheen voor Filips met het verzoek met een van diens dochters te mogen trouwen. Filips vond hem te min en deelde hem dat mee. Waarna de bruid zijn zwaard trok en hem doodstak.

De schok was zo groot dat de partijen spontaan de strijdbijl begroeven en zich eensgezind achter de overgebleven kandidaat Otto IV schaalden. Die leidde vervolgens de paus om de tuin met allerlei beloften waarvan de belangrijkste was dat hij nooit zou proberen Zuid-Italië in zijn macht te krijgen. Dat leverde hem de keizerskroon op. Waarna hij zijn beloften vergat en met veel vertoon van geweld Zuid-Italië in bezit nam.

Merkwaardig genoeg zou als gevolg van de door Otto IV veroorzaakte crisis een ontwikkeling ontstaan die het Heilige Roomse Rijk de grootste bloei uit zijn geschiedenis bezorgde. De personificatie daarvan was de enige overgebleven Hohenstauffer, de weergaloze keizer Frederik II. In een uithoek van het rijk, het in vergetelheid geraakte Sicilië, had hij als kind een ogenschijnlijk kansloos bestaan geleid. Maar toen zijn uur gekomen was, ontloopte hij zich als de legendarische *Stupor Mundi*: de man die de wereld verbaasd deed staan.

Hij was zeventien, naar onze maatstaven niet eens volwassen, toen hij de uitnodiging van de Duitse keurvorsten aanvaardde om als tegenvoeter van de vermaledijde Otto IV te gaan fungeren. Het ongeëvenaarde charmeoffensief waarmee hij vervolgens zijn entree en overrompelende

doorbraak in Duitsland realiseerde, leverde hem meer goodwill op dan al zijn voorgangers. Maar hij strooide zichzelf geen zand in de ogen. Hij begreep heel goed dat hij niet geroepen en evenmin bij machte was om de in de loop der eeuwen gegroeide verhoudingen overhoop te halen. Zijn hoofd stond daar niet naar. En hij had er ook niet de middelen toe. Zijn plan voorzag in de benoeming van zijn zoon Hendrik VII tot Rooms-Koning, zijnde zijn *Stellvertreter*, om zichzelf geheel te kunnen wijden aan het beheer van het land dat hem boven alles ter harte ging, Zuid-Italië en Sicilië. En natuurlijk was hij ook tuk op de keizerskroon.

De benoeming van zijn zoon tot Rooms-Koning was een huzarenstuk, want zij doorbrak de in hoog aanzien staande vrije verkiezing door de keurvorsten. De prijs die Frederik ervoor betaalde bestond uit de bekrachtiging van alle bestaande verhoudingen, plus een reeks met gulle hand gegeven nieuwe privileges. Vooral de invloedrijke prelaten en hun bisdommen, kloosters en abdijen voeren daar wel bij. Zij werden nota bene vrijgesteld van belastingen. Om duidelijk te maken dat het hem ernst was, legde Frederik zijn goede bedoelingen vast in de zogenaamde *Gouden Bul van Eger*, een document dat zijn naam ontleende aan de stad waarin het werd opgesteld en aan de klomp goud waarmee het werd verzegeld. Het was een gebaar van historische betekenis. Verscheidene opvolgers zouden het recept in de toekomst herhalen.

Nadat hij aldus zijn zaken en belangen in Duitsland naar bevrediging had geregeld, keerde hij terug naar het land dat hem meer dan alles lief was, het koninkrijk Zuid-Italië en Sicilië. Met een kort oponthoud in Rome, waar de keizerskroon voor hem klaarlag. Daarna stelde hij ook in het zuiden orde op zaken met de macht en het inzicht van een verlicht despoot. In Duitsland dook hij alleen nog op – maar dan wel in zijn volle macht en majesteit – als zijn aanwezigheid daar dringend gewenst was.

Het lijdt geen twijfel of het Heilige Roomse Rijk beleefde onder de vigeur van Frederik II zijn *finest hour*. Maar niets was eeuwig; ook de machtige dynastie van de Hohenstaufens ging aan vlijt ten onder. Toen de laatste kroondrager Koenraad IV zijn moegestreden hoofd op het hakblok van de usurpator (en handlanger van een ontaarde paus) Karel van Anjou had gelegd, brak het rijk definitief in tweeën. Zuid-Italië en Sicilië gingen onder de handen van Anjou een zwarte toekomst tegemoet. De IJzeren Hertog had – geïnspireerd door de Heilige Vader Gregorius IX – geen ander doel dan de sporen van zijn illustere voorgangers te vernietigen. Behalve dan het schitterende *Castel del Monte*, dat hij als gevangenis

inrichtte en van een martelkamer voorzag, waarin hij onder anderen de drie kleinzonen van Frederik II gevangenhield, nadat hij hen had blind gemaakt, gecastreerd en als beesten aan de muren geketend.

In Duitsland brak de periode aan die doorgaans als *Interregnum* wordt aangeduid. Waarmee gezegd wil zijn dat het rijk niet bij machte was zich van een op zijn taak berekend, liefst keizerlijk staatshoofd te voorzien. Daaraan kwam in 1273 een einde met de komst van Rudolf I, de eerste van een schier oneindige reeks Habsburgers. Zij vielen op kousenvoeten de geschiedenis binnen, als de meest succesvolle deelnemers aan een stoelendans waarvan de nu vast in het zadel zittende keurvorsten de choreografie bepaalden. Die waren er niet direct opuit het rijk in handen van sterke mannen te leggen en zochten hun heil lange tijd in twijfelachtige grootheden uit de nederige huizen van Luxemburg, Nassau en Wittelsbach. Dat de Habsburgers uiteindelijk een soort vastrecht op de troon verwierven, was niet aan de grootsheid van hun daden maar aan hun slimme diplomatie en een uitgekiende huwelijkspolitiek te danken. De keizerskroon raakte in het ongereede doordat de pausen naar Avignon verhuisden en zich daar tot slippendragers van de Franse koning degradeerden. Karel V was de eerste Habsburger die zich weer door de paus (niet in Rome maar in Bologna) tot keizer liet kronen. Als tegenprestatie gaf hij de paus de stad Rome terug. Maar pas nadat zij door zijn op hol geslagen leger in as was gelegd. Er zou een complete Renaissance voor nodig zijn om de Eeuwige Stad weer tot leven te wekken.

Later namen de Habsburgers de keizerskroning in eigen beheer, waardoor het eens zo grote gebeuren devalueerde tot een familiaal onderonsje. In die tijd bedienden zij zich van avonturiers om hun vlag op verre kusten te planten en van veredelde struikrovers om het goud te stelen dat daar voor het oprapen lag. De Habsburgers gingen er prat op dat hun rijk zo uitgestrekt was dat de zon er nooit onderging. Maar de interne samenhang was zo gering dat de ontbinding op den duur onvermijdelijk was.